

O'QUVCHI SHAXSNI SHAKLLANTIRISHDA OLIB BORILADIGAN MULOQOT MADANIYATINING AHAMIYATI

*Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich – Qoraqalpog‘iston Respublikasi
Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ch va maxsus ta‘lim
metodikalari kafedrasini mudiri f.f.n. dotsent*

Аннотация: В данной статье рассматриваются задачи культуры общения ученика на овладение, принятие, применение и уровень обогащения духовных богатств общества в сфере коммуникации, поэтапное формирование необходимых для самостоятельной жизни социальных навыков и качеств.

Annotasiya: Ushbu maqolada o‘quvchining muloqot madaniyatining aloqa sohasidagi jamiyatning ma‘naviy boyliklarini o‘zlashtirishi, qabul qilishi, qo‘llash va boyitish darajasi, mustaqil hayot uchun zarur ijtimoiy ko‘nikma va fazilatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish vazifalari so‘z etiladi.

Annotation: This article discusses the tasks of a student's communication culture for mastering, accepting, applying and enriching the spiritual riches of society in the field of communication, step-by-step formation of social skills and qualities necessary for independent life.

Ключевые слова: культура, воспитание, учитель, ученик, воспитание личности, общение, обращение.

традиции, ценности, концепция непрерывного духовного образования, крепость семьи, восточное воспитание.

Kalt so‘zlar: ma‘rifat, madaniyat, ota-ona, tarbiya, o‘quvchi, shaxs tarbiyasini, muloqot, muomala.

Keywords: culture, education, teacher, student, personality education, communication, conversion.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida 2026 yilga qadar o‘quv dasturlari va darsliklarni ilg‘or xorijiy tajriba asosida qayta ko‘rib chiqish, amalda joriy etish maqsad qilib olingan [Prezidentining Farmoni]. Yangi O‘zbekistonda ma‘rifatli shaxs tarbiyasini shakllantirishda asosiy islohot maktabgacha va maktab ta‘limidan boshlanmoqda. Ilg‘or xorijiy tajriba asosida ishlab shiqilgan darsliklarda bolalarning ma‘rifatli shaxs sifatida shakllanishlari a‘lohida e‘tibor qaratilgan. Bugingi kuni o‘zlikni anglash va ma‘naviy tarbiya ishlarini sifat jihatidan yangi pog‘onaga ko‘tarish ijtimoiy ehtiyojga aylandi. O‘quvchilariga milliy qadriyatlar negizida ma‘rifiy ta‘lim va tarbiya berish asosiy maqsadi etib olindi.

Muomala madaniyati ham keng ma'noda insonning butun hayoti va faoliyati davomida tarbiyalanadigan jarayon bo'lib, u oilada, jamiyatda shakllanadi. Muomala madaniyati insonning ijodiy kuchi va aqliy qobiliyati, tafakkur salohiyati va dunyoqarashining muayyan darajasi hisoblanadi [Husanov B., G'ulomov B. 5].

Muloqot madaniyati, albatta, nutq madaniyatini o'z ichiga oladi. Nutqning tozaligiga g'amxo'rlik qilishni insonning umumiy ma'rifati uchun kurashning muhim vositasi deb hisoblasak bo'ladi. Ushbu keng masalaning bir jihati nutqiy o'quvchilarda muloqot madaniyatini tarbiyalashdir. Nutq madaniyati maktabgacha yoshdagi bolada etarli so'z zaxirasining mavjudligini, xotirjam ohangni saqlab, qisqa gapirish qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchi tomonidan tashkil etilgan o'quv-ma'rifiy tadbirlarda bolalarning xulq-atvori, savollari va javoblari asosan vazifalar, materiallarning mazmunini tashkil etish shakllari bilan tartibga solinadi. Bunday jarayonlarda ularning muloqot madaniyati tezroq va osonroq shakllanishi aniq, ammo kundalik hayotda muloqot madaniyatini tarbiyalash bir xil darajada muhimdir. Bolalarning mustaqil faoliyatining har xil turlarida shakllantiriladi.

Muloqot shaxsni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchining muloqot madaniyati-bu aloqa sohasidagi jamiyatning ma'naviy boyliklarini o'zlashtirish, qabul qilish, qo'llash va boyitish darajasi bilan tavsiflanadigan murakkab shaxsiy ta'lim. Bu bolaning kattalar va tengdoshlari bilan hurmat va xayrixohlikka asoslangan, tegishli lug'at va murojaat shakllaridan foydalangan holda muloqot qilish normalari va qoidalarini, shuningdek jamoat joylarida, kundalik hayotda muloyim xatti-harakatlarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Muloqot madaniyati nafaqat to'g'ri harakat qilish, balki ushbu muhitda noo'rin harakatlar, so'zlar, imo-ishoralardan saqlanish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Bolani boshqa odamlarning holatini payqashga o'rgatadi.

Muloqot madaniyati masalalariga murojaat qilganimizda, beixtiyor savol tug'iladi: odob-axloq qoidalari va muloqot madaniyati bir xilmi yoki yo'qmi, ular orasida qanday bog'liqlik bor? Bunga javoban biz odob – axloq qoidalari muloqot madaniyatining markazi deb aytishimiz mumkin, u o'z qonunlari va qoidalariga muvofiq muloqotni tashkil qiladi va tartibga soladi. Odob – axloq qoidalari kommunikativ xatti-harakatlarning namunasi, idealidir va aloqa madaniyati uning barcha ijobiy va salbiy ko'rinishlari bilan ko'rinadi. Shuning uchun, qat'iy aytganda, madaniy bo'lmagan muloqot yo'q va bo'lishi mumkin emas.

Jamiyat rivojlangan sari xalqning madaniyat darajasi ortib boradi. Madaniy hayotning rivoji avvalo jamiyat a'zolarining madaniy so'zlashuvga bo'lgan ehtiyojining ortib borishi bilan belgilanadi. Yoshlarda yuksak nutq odobini tarbiyalash maktab ona tili kursi zimmasiga tushadi [A.G'ulomov va boshqalar 31].

Turli xil omillar ta'sirida muloqot madaniyati vujudga keladigan, mustahkamlanadigan va rivojlanadigan murakkab shaxsiy ta'lim sifatida qaraladi va ular: subyektiv: iroda, temperament, idrok xususiyatlari va boshqalar, obyektiv: atrof-

muhit sharoitlari, o'qituvchining shaxsiyati, o'qitish usullari va tamoyillari; kognitiv: shaxsiy ahamiyatga ega, xulq-atvor tarkibiy qismlarining birligini ifodalaydi va muloqat madaniyatining umuminsoniy qadriyat sifatida zarurligi va ahamiyatini, ma'rifiy o'zaro ta'sirga bo'lgan motivatsiya darajasini anglash; samarali aloqa sohasidagi bilim darajasi; jarayondan va uning natijalaridan qoniqish darajasi; samarali o'zaro ta'sirning asosiy ko'nikmalarini, muloqotni aks ettirish usullarini o'zlashtirish darajasi.

O'quvchilarning muloqat madaniyati darajasini oshirish samaradorligi o'qituvchining qiziqishlari va ehtiyojlariga, shaxsiy xohish-istaklariga, ularni mustaqil faoliyatiga yo'naltirishni ta'minlaydigan etakchi pedagogik yondashuv qoidalarini amalga oshirishiga bog'liq. Optimal muloqotni o'rgatish kommunikativ vaziyatlarni hal qilishda ijodiy yondashuvni o'z ichiga oladi.

Muloqot madaniyati bilish amalga oshirilishi kerak bo'lgan shaklga ega bo'lishda. Bu, qoida tariqasida, ikkita komponent mavjud:

- tinglash madaniyati;
- savol berish madaniyati.

Maktab o'quvchilarini o'qitish pedagogikasida ushbu ikkala komponent ham mavjud bo'lib, ularning rivojlanishi muammoli ta'lim nazariyasi va amaliyotini shakllantirishda ta'limni rivojlantirish nazariyasida eng muhim vazifa sifatida tan olinadi.

Muloqot madaniyatini shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillardan biri bu bolaning muloqot madaniyatini shakllantirishga ta'sirini kamaytiradigan bir qator muhim o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan oiladir. Birinchidan, katta guruhdagi oila kichik guruhga aylanadi: qoida tariqasida, u ikki avloddan iborat - ota-onalar va bolalar. Avlodlararo muloqotning yo'qligi oila madaniyatlarining rolini oshirishga yordam beradi, ular ko'pincha antisotsial yo'nalish, muloqat madaniyatining past darajasi va ibtidoiy munosabatlar bilan ajralib turadi.

Bolalar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyatining tabiati o'zgardi. Yaqin o'tmishda ota-onalar bolalar oldida yoki ular bilan birga ishladilar. Endi faqat uy mehnati oilaviy o'zaro munosabatlar doirasida qoldi, garchi aksariyat oilalarda u barcha a'zolarga bo'linmasa ham. Shunday qilib, mehnat faoliyati jarayonida aloqa bolaning tajribasidan chiqarib tashlanadi va ishbilarmonlik aloqasi madaniyati uning shakllanishi uchun haqiqiy asosga ega bo'ladi. Oila a'zolari tomonidan bo'sh vaqtni o'tkazish ham qashshoqlashadi, individuallashtiradi, ushbu sohadan kommunikativ komponent olib tashlanadi va uning o'rniga ommaviy axborot vositalari bilan aloqa o'rnatiladi, ya'ni shaxslararo aloqa ijtimoiy aloqa bilan almashtirilmoqda.

Ta'lim faoliyatidagi muloqat nafaqat tarkibni rivojlantirishga yordam beradigan vosita, balki o'quv faoliyatining mazmuniga ham kata tasir ko'rsatadi hamdir. Agar sinf bilan o'zaro munosabatlar tizimini yaratishda o'qituvchi bu haqda unutsa, unda

o'rganish qobiliyati shakllanmaydi va rivojlanayotgan ta'limning ahamiyati keskin kamayadi. O'quv davrida o'quv mustaqilligi o'quvchining muloqotni boshlash, o'qituvchi yordamida o'zini o'rganish va keyinchalik tengdoshlari yordamida o'rganish qobiliyatidan boshlanadi.

Biz bolalarga o'rinsiz so'zlar ularning hayotiga hech qanday yordam bermasligini va endi ular to'g'ri va muloyim muloqot madaniyatini o'rganishlari kerakligini tushunishga yordam berishimiz kerak. Ularga shuni etkazish kerak, odamlar ongda to'g'ri muloqot va atrofdagi odamlarga hurmat bilan qurilgan hayotda butunlay boshqacha qabul qilinadi. Biror kishining muloqot qilish uslubiga ko'ra, u haqida umumiy taassurot paydo bo'ladi. Odamlar bilan muloqot qilish va o'zini munosib tutish qobiliyati nizosiz muloqotga yordam beradi.

Demak, o'quvchilarning aqliy va ijtimoiy rivojlanishi muloqot madaniyatining shakllanish jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, uning yo'nalishlari va qonunlari muloqot madaniyatini shakllantirishning yoshga bog'liq xususiyatlarini belgilaydi. Shuning uchun biz o'quvchilar rivojlanishining ijtimoiy holati, aloqa mazmuni, uning psixologik xususiyatlari, o'quv va boshqa faoliyat turlarida kuzatib borammiz. Boshqa tomondan, nutq madaniyatini o'zlashtirishi bolalarning darslarda faol muloqotiga yordam beradi. Ma'rifatli shaxs tarbiyasini shakllantirishda o'quvchilar bilan olib boriladigan muloqot madaniyatining ahamiyati katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” Farmoni Toshkent sh., 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.
2. Husanov B., G‘ulomov V. Muomala madaniyati - Toshkent.; Ta’lim nashriyoti, 2009, 156 bet.
3. G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M. va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2012, 380 bet.

Ishtirokchining to‘liq F.I.SH.	Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich
Ilmiy darajasi, unvoni	Filologiya fanlari nomzodi dotsent
Ish joyi va lavozimi	Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ch va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasini mudiri
Maqolaning mavzusi	Ma’rifatli shaxs tarbiyasini shakillantirishda o‘quvchilar bilan olib boriladigan muloqot madaniyatining ahamiyati
Telefon raqami (kodi bilan)	+99899-958-78-33